

Re

TAL 626 R.

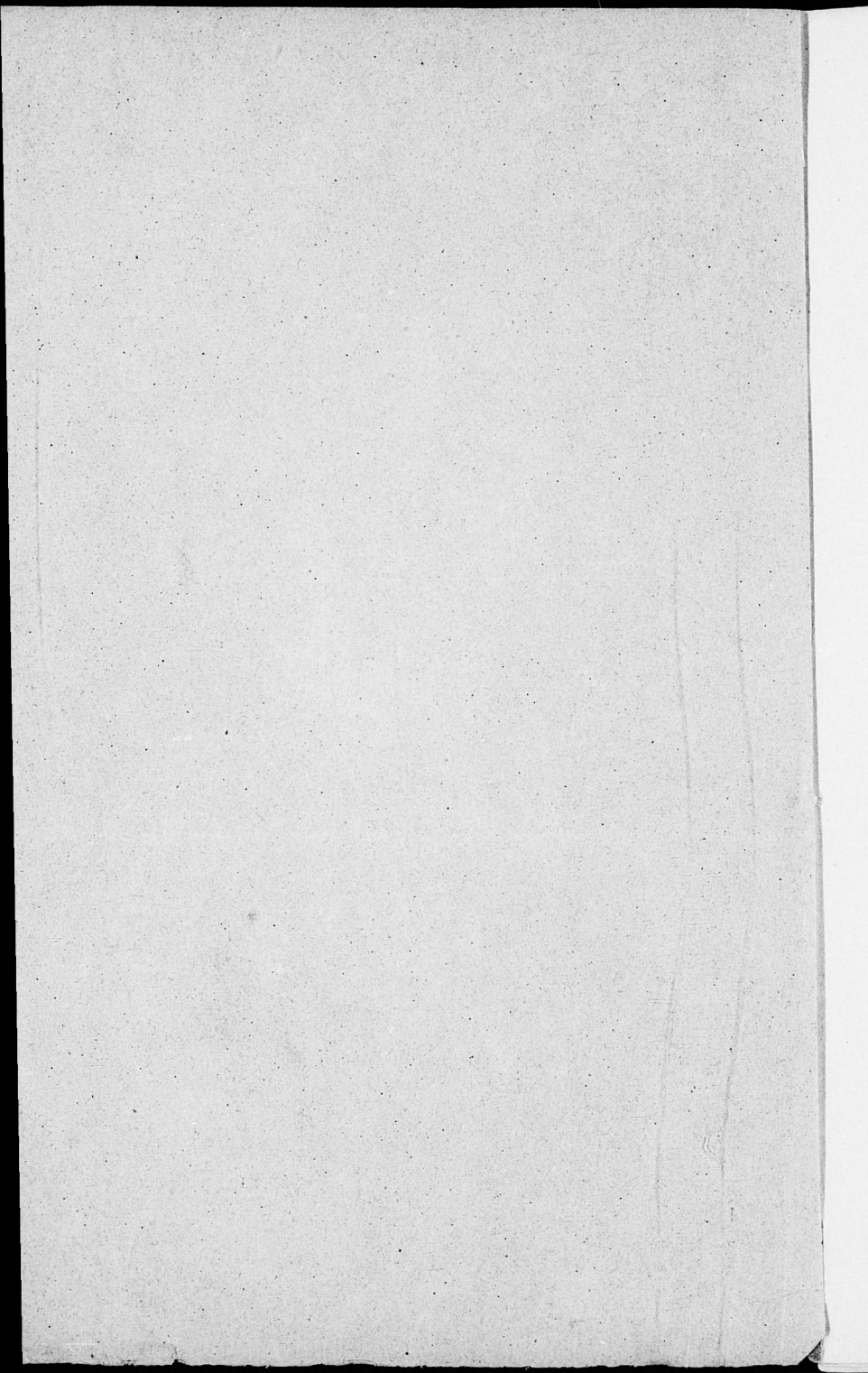
A. C. Rogge, Doen Pietersk.

Per 200 / TAL 626
631

_____ hede. Spec 5. 10 04.

TAL

626

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT
COLL. THOMASSE

DE BOEKDRUKKER DOEN PIETERSZ. EN DE
GRAVEUR JACOB CORNELISZ.

Onder de zeldzaam voorkomende Amsterdamsche drukken van de 16e eeuw behoort het mirakelboekje, waarin, voor het eerst in een afzonderlijk geschrift, een omstandig verhaal wordt gegeven van het wonder, zooals het zich twee eeuwen vroeger zou hebben toegedragen.

Er bestaat van dit boekje eene Nederlandsche en eene Latijnsche uitgave, die ongeveer gelijktijdig verschenen. De laatste draagt geen jaartal; aan het einde lezen wij alleen: »Excusum Amstelredami in Antiquo latere, in vico diuae Annae, per me Guilielmum Jacobi, sub inter-signio arcis Angelicae.»

Aan denzelfden boekdrukker Willem Jacobsz., wonende in St. Anna-sstraat »in Engelenburch'', hebben wij de Nederlandsche uitgave te danken, van welke ik drie verschillende drukken in handen heb gehad. Later hoop ik ze nauwkeurig te beschrijven, thans vermeld ik alleen, dat ze allen den naam van Willem Jacobs als drukker vermelden. Twee hebben bovendien het jaartal 1568, terwijl de derde uitgave, hoewel het jaartal niet wordt genoemd, blijkbaar van denzelfden tijd is.

Volgens mr. N. de Roever¹ zullen alle deze uitgaven herdrukken zijn van een druk van 1518, die op dit oogenblik spoorloos schijnt verdwenen te zijn. Hij verze-

¹ Zie zijn art. over „Amsterdamsche boekdrukkers en boekverkoopers in de 16e eeuw'' in Oud-Holland, D. II, afl. 1.

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

1596 6603

kert dit op gezag van geschrevene aanteekeningen van Jacobus Koning, waarop ik onlangs (Nieuwsbl. v. d. boekh. n°. 42) de aandacht vestigde. Doch Koning bezat alleen bovengenoemde Latijnsche uitgave ¹ en hield deze voor de eerste uitgave van het jaar 1518, zonder zich rekenschap te geven, of Willem Jacobsz. werkelijk reeds in dat jaar als uitgever te Amsterdam gevestigd was.

Mr. De Roever doet te recht opmerken, dat Willem Jacobsz. eerst minstens tien jaren later als drukker is opgetreden. Toch rees geen twijfel bij hem op aan de juistheid van het jaartal, en daaraan vasthoudende kwam hij tot het besluit, dat het mirakelboekje allereerst door Doen Pietersz. moest zijn ter perse gelegd, niettegenstaande in Konings catalogussen uitdrukkelijk het »Excusum per Guil. Jacobi» wordt opgegeven. Doch Pietersz. was, naar hij meent, toen de eenige drukker in Amsterdam. Het is echter bewezen dat Thibaut in dat jaar ook reeds werkzaam was. Uit mijne bibliographie zal later blijken, dat beiden veel vroeger te Amsterdam hebben gedrukt, dan de heer De Roever vermoedde.

Hoe kwam Koning aan het jaar 1518? Hij heeft zich, evenals Le Long en Wagenaar, laten misleiden door de houtgravure, die voorkomt op de keerzijde van het titelblad in de Latijnsche en éene der Nederlandsche uitgaven. Die houtsnede geeft in drie tafereelen het gebeurde met de heilige hostie te aanschouwen, en draagt, behalve het wapen van Amsterdam, een monogram en het jaar 1518. Le Long (Hist. beschrijv. v. d. reform. v. Amst. bl. 199) maakt hieruit op, »dat er nog een andere druk van den jare 1518 van dit boecxken moet zijn, toen dit printjen sal gemaakt wesen, en dat de bijstaande letters het merk van den drukker zijn, bij wien het gedrukt is, te meer vermits Willem Jacobsz. een ander merk gevoert heeft.» Koning heeft op dit laatste geen acht geslagen, en uit het monogram Willem Jacobs trachten te lezen ². Het is vreemd, dat hij geen oogenblik aan den graveur heeft gedacht.

Naar mijne overtuiging behoorden de houtsnede en

¹ Catal. 1828 bl. 79, No. 288. Catal. 1833, bl. 206, No. 513.

² Zie de aant. in het art. van mr. De Roever.

het boekje oorspronkelijk niet bij elkander, en het verdient opmerking, dat De Jongh, die in 1764 »het leven der schilders door K. van Mander'' opnieuw uitgaf, en de eenige is die van deze gravure gewag maakt, enkel spreekt van »prentjens van het zoogenaamd Amsterdamsch mirakel, in 1518 gedrukt'', zonder een woord van het boekje te reppen. Het prentje, door latere schrijvers over onze kunstgeschiedenis geheel over het hoofd gezien, is een der vele kunstwerken van den Nederlandschen schilder en graveur, die zijne stukken altijd met hetzelfde monogram teekent, bestaande uit de letters I en A, gescheiden door een teeken, dat doet denken aan een M of omgekeerde W met een V erin. Ofschoon deze hoogst verdienstelijke maar nog te weinig gekende kunstenaar enkele uitgaven van zijn tijd met de scheppingen van zijn teekenstift heeft opgeluisterd, zoo werkte hij toch meestal zelfstandig. Het Rijksprentenkabinet bevat vele merkwaardige gravuren, die zeker niet voor boeken zijn bestemd geweest, en misschien voor een deel ontwerpen behelzen van grootere schilderwerken, die nog bestaan, of helaas zijn verloren gegaan. De kundige directeur van het prentenkabinet, die jarenlang van dit onderwerp studie heeft gemaakt, is zeker veel bevoegder dan ik, om dezen Nederlander naar waarde te doen kennen. Ik wil alleen doen opmerken, dat de kunstenaar, die bij voorkeur godsdienstige onderwerpen behandelde, waarschijnlijk dit mirakelprentje zal hebben vervaardigd, om verkocht te worden aan de vromen, die jaarlijks ter bedevaart gingen naar de »Heilige Stede.''

Dat dit meer dan eene gissing is, blijkt uit het prentje zelf. De Koninklijke Bibliotheek bewaart een ongeschonden exemplaar, dat, als uitslaand plaatje, in een der exemplaren is ingevoegd. Het is aan de keerzijde onbedrukt, 128 mm. hoog en 105 mm. breed. Onder de houtsneede leest men :

Lof wonderlijk ghebenedijt heyligh Sacrament//
 Miraculoos ghevonden binnen Aemstredam//
 In verde Landen zijn v miraculen wel bekennt//
 Een Vrouker dat nam v witten vierijghen Vlam//
 Alsmē schreef M.CCC.XLV. veel teykene men dan vernam//
 Ter zee, te Lande ouer al zijn v crachteu Present.

Van deze houtsnede heeft Willem Jacobs gebruik gemaakt. Maar het prentje was te groot voor het klein 8° formaat van zijn boekje. Zooals wij het zien afgedrukt op de keerzijde van de titelbladen is het, vooral aan de beide zijden, sterk afgesneden. In dien toestand heeft ook Le Long, die de oorspronkelijke uitgave niet kende, het weergegeven.

Er is meer. Eene nauwkeurige vergelijking doet ons zien, dat het afzonderlijke prentje niet geheel overeenkomt met de houtsnede op de titelbladen van het mirakelboekje, zoodat ze niet van hetzelfde houtblok kunnen afgedrukt zijn. De betere bewerking en het versje geven ons recht het afzonderlijke voor het oorspronkelijke, de afdruk in het boekje voor de navolging te houden. Voorts verdient opmerking, dat de oorspronkelijke houtsnede ook staat afgedrukt op de voorlaatste bladzijde van een bundel Latijnsche gedichten van Alardus Amstelredamus, door dezen bij Doen Pietersz. in 1523 uitgegeven ¹, bij wien hij toen, blijkens de onderteekening van den voorrede, in Engelenburg woonde. Bij de onderwerpen, door den dichter bezongen, past het prentje wel. De onderstelling ligt nu voor de hand, dat men in 1568 het prentje op nieuw in den handel heeft gebracht, maar daarvan een anderen vorm heeft doen snijden, omdat de eerste was versleten of verloren gegaan ². Geen ander dan Willem Jacobs kan de uitgever zijn geweest, die er tevens gebruik van maakte voor zijn boekje. Het jaartal 1518, dat bij de navolging behouden bleef, verliest dus alle betekenis voor de uitgave van het mirakelboekje.

Hier komt hij, dat het zich gemakkelijk laat begrijpen, waarom juist in 1568 dat mirakelboekje, en wel in zoovele uitgaven, het licht heeft gezien. Men herinnere zich de gebeurtenissen van dien tijd. De hand

¹ Ritvs edendi Paschalis agni... Cū alijs non nullis eodē spectantibus... per Alardū Amstelredamū — Apud sacrosanctum, religiosumque Amstelredamum... Dodo Petrus Typographus ad castrum angelicum... excudebat Anno 1523.

² Eene afzonderlijke afdruk van dit nagemaakte prentje, dat, hoewel aan de keerzijde onbedrukt, te veel is afgesneden om over de grootte te kunnen oordeelen, is in het bezit van den heer R. W. P. de Vries.

over hand toenemende godsdienstige beweging had ook de gemoederen te Amsterdam in heftige beroering gebracht. In Augustus 1566 had in de onmiddellijke nabijheid van de stad de eerste hagepreek plaats. De beeldstorm sloeg van Vlaanderen naar Holland over. Men kent den moedwil, gepleegd door de opgewondene menigte in de Oude kerk, en in de Minderbroeder- en Karthuiserkloosters. De geestelijkheid trachtte te redden wat nog geborgen kon worden; aan bedevaarten naar de Heilige Stede en aan processien met het mirakel kon niet worden gedacht. Reeds in den aanvang van 1567 begon de toestand eene andere te worden, ofschoon de houding van de hervormden, gesteund door de tegenwoordigheid van den heer van Brederode, de regeering belette doortastende maatregelen te nemen. Maar het blaadje werd omgekeerd, toen in 1568 Alva was verschenen. De schuldigen moestens het gepleegde kwaad met hun leven boeten, voor zooverre zij niet hadden kunnen vluchten. De katholieke eeredienst werd in zijn luister hersteld en het protestantisme met alle macht bestreden. Ook de vereering van het mirakel, waaraan Amsterdam zooveel te danken had, zou weder plaats hebben met dezelfde devotie van weleer, en het boekje moest daartoe het zijne bijdragen. De verschillende uitgaven bewijzen, dunkt mij, dat het door de geloovigen gretig werd gekocht en gelezen.

Dit zijn de gronden waarom ik meen te kunnen vaststellen, dat eene uitgave van 1518 alleen in de verbeelding bestaat. Niemand heeft, zoover ik weet, beweerd, haar ooit werkelijk gezien te hebben ¹.

Hieruit behoeft geenszins te volgen, dat het mirakelprentje niet bij Doen Pieters gedrukt en door dezen in den handel gebracht zal zijn. Wel is waar komt zijn drukkersmerk er niet op voor, maar het is bewezen, dat hij verschillende houtsneewerken van dezen graveur heeft uitgegeven, en boeken in het licht gezonden, die

¹ Kramm zegt, dat de Koninklijke Bibliotheek de gelukkige bezitster is van de gewaande uitgave. Maar hij was zoo weinig op de hoogte, dat hij zich een boekje voorstelde met verschillende prentjes, die later in het bekende boekje van L. Marius zouden zijn nagevolgd.

gravures bevatten van dezelfde bekwame hand. Ik verwijs alleen naar de beide uitgaven, die Le Long bezat ¹, en naar een klein 8°. boekje, getiteld »Passio Domini nostri Jesu Christi» met 62 houtsneden, dat in 1523 verscheen. Bovendien stelt de afdruk van het prentje in den dichtbundel van Alardus het boven alle bedenking, dat dit op de persen van Doen Pietersz. werd afgedrukt. Of de drukker tegelijk de man is geweest, die de teekeningen van den meester in hout heeft gesneden, zou ik niet durven beweeren; daarvoor bestaat althans geen enkel bewijs. Eerder kunnen wij aannemen, dat de graveur, die ook voor anderen, zooals voor Jan Severs, heeft gewerkt, zijne eigene teekeningen zoo voortreffelijk in hout zal hebben uitgevoerd.

Wie is de graveur van het mirakelprentje, die zich achter bovengenoemd monogram verschuilt?

Omtrent de verklaring van dit monogram heerscht een ware spraakverwarring. In de 17de eeuw schijnt men aan niemand anders dan aan Jacob Cornelisz. te hebben gedacht, wiens werken door Karel van Mander zeer geroemd worden. In 1651 werden door den uitgever Joannes Mommart te Brussel de met dit monogram geteekende groote houtsneden, voorstellende tafereelen uit de lijdensgeschiedenis, bekend onder den naam van »de ronde passien», uitgegeven met den titel »Historia Christi patientis et morientis iconibus artificiosissimis delineata per Jacobum Cornelisz».

Raadpleegt men de buitenlandsche schrijvers, die in de 18de en in het begin der 19de eeuw de werken van Nederlandsche schilders en graveurs bespraken, dan ontmoet men allerlei andere namen. Men noemt den graveur Werner van Ossanen, vermoedelijk omdat men Oostzaan,

¹ Libri in 4°., No. 530, in 8°., No. 2283. Het eerste is ongetwijfeld hetzelfde werkje, waarvan Nagler e. a. den titel zoo verhaspelen. Passavant, Nagler en Brulliot weten ook geen raad met een Latijnschen titel, die blijkens het exemplaar in het prentenkabinet aldus luidt: „Cum gr̄a et privilegio Kar. Reg. Amstelredam̄ frequentissiō totius holl̄i emporio. Dodo petrus Typographus excudebat. Amsdm̄ 1520 Kalend. Aprilis». Ook de prentwerken hoop ik in mijne bibliographie op te nemen.

de geboorteplaats van Cornelisz., voor een familinaam hield. Een ander doopt hem Waer van Hassane, en zoo heeft men ten laatste uit het monogram een Jan Walther van Assen doen geboren worden, die inderdaad nooit heeft bestaan. »Ce monogramme'', zegt Bartsch (Le peintre graveur VII, 444) »est presque généralement attribué à Jean Walter van Assen, artiste qui cependant n'est pas connu, et dont on sait seulement qu'il a vécu à Amsterdam vers l'an 1517''.

Niettegenstaande men niets wist omtrent een schilder van dien naam, en dat waar het een zoo vruchtbaar penceel, zulk eene ijverige teekenstift, zulk eene meesterhand gold, toch duurde het lang eer de beoefenaars der kunstgeschiedenis de dwaling begonnen in te zien. Nagler wijdde in zijn Künstler-Lexicon nog een artikel aan dezen Van Assen, ondanks zijn twijfel¹. Heller (Geschichte der Holzschneidekunst) vermoedt zelfs niet, dat hij de met het monogram geteekende gravures aan een denkbeeldig persoon toekent. Onze Collot d'Escury (Hollands roem. III, 209) bewondert de werken van dezen Willem van Assen, »wiens voornaam Jan Walther was''. Zelfs Kramm, ofschoon hij van Assen en Cornelisz. voor dezelfde personen houdt, ruimt den gewaanden graveur eene plaats in zijn woordenboek in, zich beroepende op Collot d'Escury. Nog op de historische tentoonstelling van Amsterdam van 1876 (Catal. bl. 101) werd het mirakelprentje aan dezen Van Assen toegekend.

Is het monogram dan dat van Jacob Cornelisz., den leermeester van Schorel?

Passavant (La peintre graveur. III, 24), Brulliot (Dictionn. des monogrammes. I, 3, 10) en Nagler (Die Monogrammisten. IV, 7) houden dezen werkelijk voor den schilder en graveur van al de met het monogram geteekende werken. Doch zij weten geen raad met de teekens. »La marque'', zegt Brulliot, »ne coincide pas avec ce nom, elle doit avoir rapport avec le nom de famille de notre artiste, qui n'est pas connu''. »Nous ne connais-

¹ In de nieuwe uitgave van Meyer wordt Van Assen alleen „angeblicher Formscheider'' genoemd.

sons pas son nom de famille", schrijft Passavant, »qui pourrait peut-être expliquer d'une manière plus satisfaisante les lettres dont se compose le monogramme." Zij wisten niet, dat men het in de 16de eeuw hier te lande wel buiten familienamen stellen kon, en de zonen zich eenvoudig naar hunne vaders noemden. Doen Pieterszoon, de drukker, was in dit opzicht niet rijker dan de graveur, wiens werken hij uitgaf. Ook voor Nagler blijft het monogram een steen des aanstoots, »welches auf Jakob Cornelisz. von Oostzanen ohne Gewaltstreich nicht gedeutet werden kann"; en hij weet er zich niet beter uit te redden, dan door er den naam van Jan van der Meren uit te lezen, een vormsnijder uit Antwerpen. Zulk een conjectuur verdient waarlijk geene ernstige bestrijding.

Welke bewijzen voert men aan voor de stelling, dat wij werkelijk met den Jacob Cornelisz. van Van Mander te doen hebben?

Vooreerst de uitgave van de ronde passieën van 1651, waarop zijn naam wordt genoemd. Doch die uitgave is meer dan een eeuw na het vervaardigen der gravures in het licht verschenen, en bewijst alleen, dat men toen Jacob Cornelisz. voor den graveur hield. »Cependant, encore que l'on ne puisse expliquer suffisamment la signification du nom de Jacob Cornelisz. sur la réimpression de Mommart, il est évident que ce nom ne saurait être celui que l'artiste inconnu a caché sous le monogramme qui nous occupe" (»Notice histor. et descript." van het Haagsche Museum bij het eerste schilderij).

Een tweede bewijs wordt geput uit eene aanteekening of een inschrift in een boek, hetwelk Jacobus Koning bezat. Brulliot beroept er zich op, en ook Stanley wijst daarop in de nieuwe uitgave van Bryan's Dictionary of painters. Ik heb in de catalogussen van Koning te vergeefs naar zulk een boek gezocht. Toch heeft Koning het boek gehad, maar helaas, men heeft het handschrift van het boek gescheiden. Het eerste bevat de woorden: »Dit boeck behoort toe Jacob Corneliss schilder tot Amsterdam in die Caluerstraet", waaronder het monogram, en werd in 1882 door Frederik Muller & Co. verkocht (Catal.

No. 416). Ik kan er bijvoegen, dat volgens getuigenis van den Amsterdamschen boekhandelaar Groebe¹, een vriend van Koning, deze laatste nog een ander boek moet hebben gehad, waarin geschreven stond: »Jacob Corneliss tot amsterdā in die Caluerstraat, schilder'', met het monogram. Doch wat geeft ons de zekerheid, dat Jacob Cornelisz. dit met eigene hand geschreven heeft? Zoolang wij het laatste boekje niet terugvinden, en niet weten in welk werk het eerste te lezen stond, heeft dit bewijs weinig kracht.

Het komt mij voor, dat er een zekerder weg bestaat om deze zaak ter klaarheid te brengen. De monogrammist was niet alleen graveur maar ook schilder, en wij bezitten nog meer dan een schilderstuk, waarop deze teekens zeer duidelijk te lezen zijn. Van Mander, die Cornelisz. wel niet persoonlijk gekend heeft maar toch in dezelfde eeuw leefde, noemt verschillende voortbrengselen van diens penseel. Het altaarstuk en andere schilderwerken, die de Oude Kerk te Amsterdam versierden, zijn bij den beeldstorm geheel of gedeeltelijk verloren gegaan, maar Cornelis Suycker te Haarlem bewaarde in zijn tijd nog een fragment van dat altaarstuk, alsmede »een stuck van Christi besnydinghe, dat verwonderlijk wel ghedaen en suyver is'', met het jaartal 1517. »My ghedenckt'', verhaalt Van Mander verder, »te hebben ghesien, niet wijt van den Dam, eenighe stucken van een ghebroken altaer-tafel, van hem ghedaen, en was een cruysinge Christi''. Eindelijk roemt hij eene afneming van het kruis, met voortreffelijk geschilderde figuren, welk stuk in het bezit was van de weduwe Sonneveldt, uit het geslacht Nijeborgh, te Alkmaar. Wanneer wij een dezer schilderstukken kunnen aanwijzen, met het bekende naamteeken er op, dan blijft er geen reden meer om te twifelen aan de identiteit van den monogrammist en den schilder-graveur Jacob Cornelisz.

Voor zoover mij bekend is zijn de bovengenoemde stukken tot heden spoorloos verdwenen. Kramm kent maar drie schilderijen van Jacob Cornelisz., 1°. de Sa-

¹ Aanteekening van zijne hand in een exemplaar van het werk van Bartsch op de Bibliotheek van de Kon. Akademie van Wetenschappen.

lome uit de verzameling van Koning Willem II, die thans een sieraad uitmaakt van het Haagsche museum, 2°. eene schilderij voorkomende in den catalogus van Campe's verzameling te Leipzig, waarvan de beschrijving mij onbekend bleef, en 3°. de afbeelding van den os, die als prijs heeft gediend bij een schutterswedstrijd. Dit laatste stuk, dat vroeger in de kamer van het Groot Kramersgild op het voormalig stadhuis hing, en nu naar de rareiteitskamer op het raadhuis is overgebracht, mag stellig, blijkens het jaartal 1564, evenmin aan Cornelisz. worden toegekend, als een schutterstuk van 1556, mede aldaar te vinden. Van Dijk, die beide stukken in zijne »Beschrijving van alle de schilderijen op het stadhuis'' werken van dezen mees'er noemt, ofschoon er geen naamteekens op zijn te vinden, bedacht niet dat Cornelisz., mocht hij al zoolang geleefd hebben, op zulk een ouderdom wel niet meer geschilderd zal hebben. Kramm zwijgt van den Saul met de heks van Endor, gedagteekend 29 Nov. 1500, welk stuk echter eerst in 1879 te Valenciennes werd aangekocht voor het rijksmuseum te Amsterdam. Ook maakt hij geen gewag van het prachtige vleugelaltaar te Cassel, voorstellende de vereering van de H. Drieenheid door hemel en aarde ¹, van 1523, misschien het voortreffelijkste kunstwerk dat wij van dezen meester bezitten. Doch toen hij zijn artikel schreef verkeerde men te Cassel nog in den waan, dat dit stuk aan Joan de Mabuse moest worden toegekend. ² Alle deze stukken dragen het monogram van het mirakelprentje en de andere houtsneden, doch Van Mander noemt ze niet, en Zoeteboom, die in zijn »Zaanlants Arkadia'' niet vergeet den schilder te gedenken, liet zich alleen door dezen voorlichten.

Ware de Groote Kerk te Hoorn maar in haar voorma-

¹ Door Nagler e. a. ten onrechte „de zegepraal van den godsdienst'' genoemd.

² De fout is in den jongsten catalogus van Cassel verbeterd, die tevens melding maakt van een tweede schilderij van Cornelisz. van 1507, Christus verschijning na zijne opstanding aan Maria Magdalena voorstellende. Het stuk schijnt echter ongeteekend te zijn, evenals een paar andere schilderijen, in bovengenoemde »Notice'' van het Haagsche museum vermeld.

ligen luister bewaard gebleven! Velius teekent aan op het jaar 1522, dat toen »is geschildert het Oordeel aan 't achter voorhemelt van de kerck, als ook de schilderijen boven 't choor, door eenen Jacob Corneliz. geboortig uit Oostzanen, woonachtig te Amsterdam, een man zeer voortreffig in zijn konst" ¹. Met den ondergang van dit grootsch gebouw zijn echter niet alle sporen verdwenen van hetgeen Cornelisz heeft verricht tot versiering onzer Hollandsche kerken. Ik aarzel geen oogenblik aan te nemen, op het gezag van den heer Van der Kellen, dat de schilderijen aan het gewelf van de kerk te Naarden aan dezen meester moeten worden toegekend. De overeenkomst der voorstellingen met de tafereelen, die wij in de houtsnedden bezitten, valt in het oog. Zou ook het monogram niet ergens zijn weer te vinden?

Al kunnen wij vooralsnog niet wijzen op een met het monogram geteekend schilderwerk, dat volgens tijdgenooten van Cornelisz. afkomstig is, wij mogen ons voorshands tevreden stellen met hetgeen Van Mander ² mededeelt omtrent de »houte printen" van dezen meester. Het is bijna niet mogelijk aan andere houtsnedden te denken dan aan de voor ons liggende exemplaren, die het monogram dragen. En ik aarzel te minder, omdat het monogram geen grond tot twijfel oplevert.

Het is onbegrijpelijk hoe men daarmede zoo heeft kunnen sullen; het vroeger beschreven teeken tusschen de letters J. en A. is toch niet anders dan een merkteeken, zooals men gewoon was in die dagen te gebruiken. De drukker Doen Pietersz plaatste evenzoo een merkteeken tusschen de letters **d** en **p**, en het is nog niemand

¹ Zie verder S. Centen in zijne aantekeningen op den 4en dr. van Velius, Chronyk van Hoorn, bl. 219.

² Uit de Fransche vertaling van het werk van C. van Mander, zoo even door H. Hijmans, den kundigen conservator aan de Koninkl. Bibliotheek te Brussel, uitgegeven en met aantekeningen toegelicht, blijkt mij, dat L. Scheibler (Jahrb. d. k. Preuss. Kunstsamml. Th. III.) 30 schilderstukken aan Jacob Cornelisz. toekent, die in verschillende museums bewaard worden, waaronder echter niet één der door van Mander genoemde. Hijmans uit het vermoeden, dat eene kruisafneming in het Louvre (No. 280) het verloren altaarstuk uit de Oude Kerk zou kunnen zijn.

in het hoofd gekomen om in die willekeurige strepen de beginletters van een deel van zijn naam te willen zien. Al zou dit merkteeken aan een M, of omgekeerde W, en een V kunnen doen denken, men bespeurt dadelijk dat die letters geheel anders gevormd zijn, dan de werkelijke letters die ter zijde staan. Ten slotte blijft de eenige moeielijkheid, dat wij J. C. in plaats van J. A. zouden willen lezen. Bedenken wij echter, dat Cornelisz. »t'Amsterdam een borgher wesende, aldaer zijn leven heeft geeyndicht'', zooals Van Mander zegt, is het dan zoo onwaarschijnlijk dat hij zich, naar de stad waar hij leefde en arbeidde, Jacobus Amstelodamensis of Amstelredamus noemde? Het was geen zeldzaam verschijnsel, dat iemand zijn naam ontleende aan de plaats zijner geboorte. Ik herinner alleen aan bovengenoemden Alardus Amstelredamus, aan Henricus Bommelius en Gerard van Zutfen. Wel is waar zag Cornelisz. het levenslicht te Oostzaan, doch hij heeft waarschijnlijk reeds in zijn vroege jeugd die plaats verlaten. Van Mander wist niet »hoe hij aen de const is geraekt, onder den boeren voort ghecomen wesende''. Nu wij echter weten, dat hij in 1505 bij het St. Lucas gild te Antwerpen werd ingeschreven ¹ is de gissing geoorloofd, dat hij zeer jong naar elders is getrokken, om zich op de kunst toe te leggen. Dat hij, van zijne geboorteplaats vervreemd, sedert hij te Amsterdam gevestigd was, zich liever noemde naar deze stad, door Doen Pietersz. »frequentissimum totius hollandiae emporium'', door Johan Ewouts »de vermaerde coopstadt'' geheeten, laat zich gemakkelijk denken. Men was er trotsch op Amsterdamer te heeten, en voor een kunstenaar zoowel als voor een geleerde klonk het zeker oneindig beter zich Amstelodamensis, dan Cornelisz. of Van Oostsane te kunnen noemen, welke eerste naam zonder eenige beteekenis was, terwijl Oostzaan buiten Holland wel geheel onbekend zal zijn geweest. H. C. ROGGE.

¹ De Reifenberg, De la peinture sur verre aux Pays-Bas. Brux. 1832.

